

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת שבוע יום כיפור תשע"ז

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

על פיוס, פיצוי, שרירים ושלום בית במשפחה הרחבה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

רחבעם בן שלמה = נינו של ישי = נכדו של דוד המלך, התחתן עם נכדתו של ישי = אַבְיָהִיל בַּת אֱלִיָּאָב, אחיו הבכור של דוד, כמוזכר בדברי הימים ב' י"א יח.

השבוע נמלא, בע"ה, את הבטחתנו לקוראינו הנאמנים וננסה להסביר מדוע.

בדברינו **לפרשיות נצבים וילך**, הסברנו כי נוצר מתח על רקע של קנאה ושנאה, בין אחיו הגדולים של דוד, כלפי אחיהם הקטן. מבחינה מסוימת, ההליך שהתרחש במשפחת יעקב בין יוסף ובין אחיו, חזר על עצמו בבית ישי בית הלחמי. הבעיה הרוחנית של מכירת יוסף, רודפת את עם ישראל לאורך ההיסטוריה שלו. זו הסיבה שביום הכיפורים, שאינו מכפר על חטאים שבין אדם לחברו, אנו מזכירים את עשרת הרוגי מלכות שנהרגו בגלל בעיה זו.

כפי שהסברנו בעבר, מה שכתוב על אחי יוסף: "וַיִּקְנְאוּ בוֹ אֶחָיו וְאָבְיו שָׂמְרוּ אֶת הַדָּבָר" (בראשית ל"ז יא) נכון גם לגבי אליאב, אבינדב ושמה-שמעה. קנאה זו העבירה את אליאב על דעתו, גרמה ליונדב בן שמעה לתת עצה נוראה לאמנון ולאבשלום, וסיכנה את השלום לדורות במשפחת דוד.

בחירתו של רחבעם, מכל בניו הרבים של שלמה המלך, נראית תמוהה! כיצד, מכל בניו של החכם באדם, נבחר זה שלא הצליח לשמור על אחדות הממלכה, זה שגרם לפילוג הנורא של עם ישראל, זה שהחיה מחדש את המחלוקת בין בניה של לאה בראשות יהודה לבניה של רחל ויוסף בראשות אפרים?

ננסה לבחון שוב את השתלשלות האירועים.

לאחר מות שלמה המלך, מוזכר המאורע הבא: "וַיִּלְךְ רַחֲבֵעַם שָׂכֵם כִּי שָׂכֵם בָּא כָּל יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ" (מלכים א' י"ב א).

על אף שירושלים היתה בירת הממלכה המאוחדת, אף על פי שבית המקדש עמד לתפארה בלב העיר והאומה על הר המוריה, רחבעם הלך לשכם ושם היה אמור להתקיים טקס ההכתרה. זה היה בוודאי צעד של ויתור ופיוס כלפי בניה של רחל ובעיקר יוסף. שכם הייתה בירת השומרון והייתה עיר משותפת לבני יוסף, אפרים ומנשה. ההליכה של רחבעם לשכם היתה נקיטת צעד שמשמעותו: כולנו בני איש אחד אנחנו, שהרי אומנות הוויתור היא אבן יסוד של כל "שלום בית". לצערנו הרב בסופו של דבר שמע רחבעם בעצת הילדים (בני הארבעים+) שינה את טעמו וניסה להפגין שרירים (ולא חיוכים) כלפי אחיו, מה שבסופו של דבר גרם למחלוקת הנוראית = מלחמות אחים אכזריות וירידה רוחנית בכיוון של ע"ז וג"ע בשתי הממלכות. שורש הנפילה בשלשת העברות החמורות גם בבית ראשון, היה שנאת חינם.

אם כך נוכל עתה להציע כי צעדו של רחבעם: "וַיִּקְחָ לּוֹ רַחֲבֵעַם אִשָּׁה אֶת ... אַבְיָהִיל בַּת אֱלִיָּאָב בֶּן יִשָּׂי" (שם) היה חלק מצעדי הפיוס של רחבעם בתוך משפחת המלוכה. היה זה מעין פיצוי לאליאב המועמד שהיה נראה ראוי ביותר, גם בעיני אביו וגם בעיני שמואל הרואה ונדחה מכס המלוכה.

בערב יום הכיפורים, נאחל לכל עם ישראל, שלום ואחדות.

נאחל כי כל אחד יזכה לפייס את כל מי שנפגע ממנו, אפילו בשוגג

וכך נזכה כולנו לסליחה ומחילה גם על "בן אדם לחברו" וגם על "בן אדם למקום"

<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"נ ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד</p>	<p>לע"נ מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלבי"ע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלבי"ע ט' בכסלו תשס"ט</p>
<p>לע"נ ר' אליהו כרמל ז"ל נלבי"ע ח' באייר תשע"ו</p>	<p>לע"נ הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י' באייר תשע"א</p>	<p>לע"נ הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע ט' בתשרי תשע"ו</p>	<p>לע"נ אסתר שמש ע"ה נלבי"ע כ"ב באב תשע"ז</p>

לע"נ בן ציון גרוסמן נלבי"ע כ"ג בתמוז תשע"ז
לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת היי"ד

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

מתוך המיקרופדיה התלמודית

גורל¹

בירור על ידי הטלת גורל בין כמה דברים או אנשים, שוים בזכויותיהם, בנוגע לחלוקה, חלות קדושה, זכייה במצוה וכיוצא.

סמכות הגורל

בירור על פי הגורל מצינו בחלוקת הארץ, בחלוקת שותפים, בשעירי יום הכפורים, בין כהנים שבמקדש, במנות הקדשים, ובעשיית מצוות (ראה על כל אלה להלן).

מלבד זה מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים שסמכו על הגורל:

* בשבעים זקנים שנבחרו על ידי משה מכל שבט ושבט על פי הגורל (סנהדרין יז א).

* רע"ג הבכורים שהיו עודפים על הלויים והוצרכו לפדות עצמם בחמשה שקלים נבררו על פי הגורל (סנהדרין שם).

* סמכו על הגורל במיתת עכן (יהושע ז), ויהונתן, לולא שפדאוהו העם (שמואל א יד)².

* הוקבעו משמרות הכהנים על פי הגורל (דברי הימים א כה ח).

* הפילו גורלות על קרבן העצים (נחמיה י לה).

ופרשו ראשונים: צו את בני ישראל וְאֶמְרָתְ אֲלֵהֶם (במדבר לד ב), להזהיר בית דין על כך שלא יוציאו לעז על הגורלות (פסיקתא זוטרותא שם), וכן אמר לו יהושע לעכן: בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות, שעתידה ארץ ישראל שתתחלק בגורל (סנהדרין מג ב).

ויש מן הגאונים שכתב: אין רשות לאדם מישראל לעבור על הגורל, שאין הגורל אלא מפי שמים, שנאמר: על פי הגורל תחלק הארץ (במדבר כו נה, נו), והעובר על הגורל כעובר על עשרת הדברות (שו"ת הגאונים קושטא שלי"ה ס, ווילנא תרמ"ה נז).

ומהאחרונים יש מי שכתב: ראינו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שסמכו על הגורל באשר נעשה בלי מחשבות אדם ופעולת אנוש מצד התחכמות, ונאמר: בְּחִיק יוֹטֵל אֶת הַגּוֹרֵל וַיְמַה' כָּל מִשְׁפָּטוֹ (משלי טז ג), מפני שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן תדבק בו השגחה עליונה, כמו שכתוב: הִקָּה תָמִים (שמואל א יד מא), ומסוגל להשגחה אם נעשה כהוגן (שו"ת חות יאיר סא).

בשעירי יום הכפורים

בעבודת יום הכפורים מצוה מן התורה לקבוע על פי הגורל איזה משני השעירים (ראה ערך שעירי יום הכפורים) הוא להשם ואיזה לעזאזל, שנאמר: וְנָתַן אֶהָרֹן עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים גֹּרֵלוֹת גּוֹרֵל אֶחָד לַה' וְגוֹרֵל אֶחָד לְעִזָּאזֵל וְהִקְרִיב וְגו' אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרֵל וְגו' (ויקרא טז ח וט). ונחלקו תנאים ואמוראים אם הגורל מעכב, או שאינו אלא למצוה (יומא מ א וב, ושם לט ב). הלכה שהגרלה מעכבת (רמב"ם עבודת יום הכפורים ג ג)³.

לסוברים שהגורל מעכב, הגורל קובע, ואינו יכול לשנות (יומא מ ב), אבל לסוברים שאינו מעכב, ההגרלה היא למצוה שיקבע בפה כפי שעלה בגורל (רידב"ז על ירושלמי יומא ד א).

על ידי זר

לסוברים שהגרלה מעכבת - פסולה בזר, ולסוברים שאינה מעכבת - כשרה בזר (ירושלמי יומא שם). ויש מהראשונים שהוסיף שאם הגרלה מעכבת אינה כשרה אלא בכהן גדול (תוספות רי"ד יומא שם). הלכה שפסולה בזר (רמב"ם עבודת יום הכפורים ג ג).

הגורלות

היו מביאים שני גורלות, על אחד מהם כתוב לה', ועל אחד מהם לעזאזל (משנה יומא לט א; רמב"ם שם א), שנאמר: גוֹרֵל אֶחָד לַה' , שיהא ניכר שהוא לה', וְגוֹרֵל אֶחָד לְעִזָּאזֵל, שיהא ניכר שהוא לעזאזל (ירושלמי יומא ד א), והיו חקוקים עליהם, ולא כתובים, שלפעמים הכתב נמחק (ירושלמי וקרבן העדה שם).

שוים

שני הגורלות צריכים להיות שוים, ולא אחד גדול ואחד קטן, אחד של כסף ואחד של זהב (יומא לז א; רמב"ם שם).

מכל דבר

והיו כשרים מכל דבר - בין מן העץ, בין מן האבן, ובין מן המתכת (רמב"ם שם, על פי יומא שם), ומצוה בשל זית של אגוז ושל אשכרוע, הוא ברוש, שחזקים ויפים היו (ריטב"א יומא שם בשם רבנן). בראשונה היו עושים אותם של עץ - של אשכרוע - ובבית שני עשו אותם של זהב (יומא שם; רמב"ם שם).

קלפי

היו מניחים את הגורלות בכלי הנקרא קלפי (יומא שם; רמב"ם שם). והקלפי חובה, שנאמר: אֲשֶׁר עָלָה וְגו', שעלה מתוך קלפי (ריטב"א לט ב ד"ה אמר, בשם יש אומרים, על פי תורת כהנים שם). ולא דוקא קלפי המיוחדת לכך, אלא אפילו סלים, ולמה אמרו קלפי המיוחדת, כדי לעשות פומבי לדבר (ירושלמי יומא ד א, ופני משה).

הקלפי היתה של עץ, ולא של כסף ושל זהב, שהתורה חסה על ממונם של ישראל, ולפיכך לא קידשוה ככלי שרת, שאין עושים כלי שרת של עץ (יומא לט א; רמב"ם שם. וראה ערך כלי שרת), והיתה מחזיקה שתי ידיים בלבד, כדי שיכניס הכהן שתי ידיו ולא יתכוין (יומא שם; רמב"ם שם), שלא יבין במשמושו איזה של שם ויטלנו בימין, שהוא סימן יפה (רש"י יומא שם ד"ה דלא).

מקום הגורל

היכן מגריל, במזרח העזרה בצפון המזבח, ומעמידים שני השעירים פניהם למערב ואחוריהם למזרח, וכהן גדול בא לשם, והסגן בימינו וראש בית אב משמאלו, ושני השעירים לפניו, אחד לימינו ואחד לשמאלו (יומא לו א; רמב"ם שם ב).

טרף בקלפי

טרף הכהן בקלפי והעלה הגורלות (יומא לו א; רמב"ם שם ג), כדי שלא יתכוין ויקח (גמרא שם): יש מפרשים שלקח פתאום בחטיפה (רש"י שם ד"ה טרף); ויש מפרשים שעירבב (ערוך ערך טרף א; רבינו חננאל שם; מאירי שם), שנענעה כמה פעמים כדי שיתנענעו הגורלות בתוכה (מאירי שם).

הכנסת הידים

נחלקו תנאים אם הכהן הגדול מכניס שתי ידיו לקלפי, ומעלה אחד בימינו ואחד בשמאלו, או שהסגן וכהן הגדול מכניסים ידיהם הימניות בקלפי, שימין הסגן עדיפה משמאל הכהן הגדול (יומא לו א). הלכה שהכהן גדול מכניס ומעלה (רמב"ם שם ג).

העלאת הגורלות

העלה את הגורלות ופותח את ידיו (רמב"ם שם). אם של שם עלה בימינו, הסגן שבימינו אומר לו 'אישי כהן גדול הגבה ימינך', ואם של שם עלה בשמאלו, ראש בית אב שבשמאלו אומר לו 'אישי כהן גדול הגבה שמאלך' (יומא שם; רמב"ם שם). לסוברים שהסגן וכהן גדול מכניסים ידיהם, אם בימינו של כהן גדול עולה, הסגן אומר לו 'אישי כהן גדול הגבה ימינך', ואם בימינו של סגן עולה, ראש בית אב אומר לכהן גדול: 'דבר מילך', היינו, אמור לה' חטאת (יומא שם, ורש"י שם ד"ה ואם. וראה ערך שעירי יום הכפורים). ונותן גורל שעלה בימין על שעיר של ימין, ושעלה בשמאל על שעיר של שמאל (יומא שם, ורש"י ד"ה והעלה; רמב"ם שם).

החלפה לימין

עלה הגורל להשם בשמאל - קבעה השמאל, ולא יעביר את הגורל והשעיר משמאל לימין, שלא ליתן מקום למינים לרדות (יומא מ ב), שיאמרו שהעזאזל רשות בפני עצמה היא (רבינו חננאל שם), או שיאמרו שלפי רצוננו אנו עושים (רש"י שם ד"ה אל), או שיאמרו שכל מעשינו דרך נחש (מאירי שם).

הנחה על השעירים

מצוה להניח הגורלות על השעירים, אבל אין ההנחה מעכבת (ראה יומא מ א; רמב"ם שם), ולפיכך כשרה בזר (ירושלמי יומא ד א; רמב"ם שם). ואין צריך להשאר מונח על השעירים (יומא מ ב, ורש"י ד"ה כיון). אין הגורל קובע משנה לחברתה (יומא סה ב)⁴.

בשאר קרבנות

בשאר הקרבנות אין הגורל קובע (יומא מא א; כריתות כח א), ויכול להחליף (מאירי יומא שם), שלא מצינו בהם גורל (רש"י יומא מ ב ד"ה במקום), ומיום הכפורים אין ללמוד, שהתורה מיעטה ביום הכפורים: וְעָשְׂהוּ חֲטָאת (ויקרא טז ט) - לזה ולא לאחר (תוספות יומא מ ב ד"ה ועשהו). בני אדם שבספינה והיה רוח סערה - אין רשאים להפיל גורלות שאם יפול על אחד מהם צריך להטילו בים, אין זה לעשות כאשר עשו ליונה בן אמיתי (יונה א ז), משום שאסמכתא לא קונה לענין ממון כל שכן לענין נפשות שלא יסמכו על פי הגורל (ספר חסידים (מרגליות) תשא). עתה אין לסמוך על הגורל, שנאמר (יהושע יח ו): וְנִרְתִּי לָכֶם גּוֹרֵל פֶּה לַפְּנֵי ה' אֶלְהֵינוּ, ואפילו בממון אין מפילים גורל אלא כשחולקים בשהו, אבל אין משימין שתי חתיכות כנגד חתיכה אחת אלא אם כן שוים שתיהן כאחת, ולא חתיכה גדולה כנגד חתיכה קטנה, אלא בשהו באומד הדעת (ספר חסידים שם). מי שפותח בספרי תורה על דרך הגורל⁵, ביחוד מאחר שאותו האיש שליח צבור והוא בא אל גויים וערלים לפתוח להם ולהטיל להם (גורל) ונתפרסם בזה אצלם. ולפעמים יצאה מזה תועלת, מונעים אותו מלעשות כך לגויים, לפי שבזה חילול, אבל לא יוסר (ממניו) ולא ייענש (שו"ת הרמב"ם (בלאו) קעב).

¹ ה', טור תיד-תלא.

² וראה ספר חסידים (מרגליות) תשא מה שכתב בגורל זה.

³ וראה ספר חסידים (מרגליות) תשאב ענין גורל זה.

⁴ ראה ערך שעירי יום הכפורים איך יתכן שלא יפסל משום שעברה שנתו.

⁵ דומה ל"גורל הגר"א" שלעתים רחוקות גדולי ישראל השתמשו בו כדי לברר מציאות.

ניתן לקבל את המשך המאמר בנושא גורל לפי ראשי הפרקים שלהלן,

ע"י פניה לדוא"ל: info@eretzhemdah.org

* בחלוקת הארץ * בחלוקת השותפים

* בין כהנים במקדש * בשבת ויום טוב * גורל בטעות

מתפללים לרפואתם השלימה של:

הרב אביחי ניסן בן חיה	רועי משה אלחנן בן גי'נה דְבָרָה	אליעזר יוסף בן חנה ליבא
דוד חיים בן רסה Rassa	יהושפט יחזקאל בן מילכה	ליליאן בת פורטונה
אורנית מרים בת דליה	פריאל דפנה חיה בת שרה	יפה בת רחל יענטע

בתוך שאר חולי עם ישראל

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

גולגולת יהויקים

במסכת סנהדרין (פב, א) מובא מעשה פלאי שארע בגולגולת של יהויקים מלך יהודה, וז"ל המעשה בתרגום חופשי: זקיננו (אבי-אביו) של רבי פרידא מצא גולגולת שהיתה מושלכת בשערי ירושלים, והיה כתוב עליה 'זאת ועוד אחרת'. קבר את הגולגולת, וחזרה ובצבצה, קברה וחזרה ובצבצה. אמר: זו הגולגולת של יהויקים, שכתוב עליו: "קבורת חמור יקבר סחוב והשלף מהלאה לשערי ירושלים" (ירמיהו כב, יט). אמר: מלך הוא, ואין זה מדרך ארץ לבזותו. נטל את הגולגולת עטף אותה בבדים יקרים ושם אותה בארגז שלו. באה אשתו וראתה את הגולגולת העטופה, יצאה וסיפרה לשכנותיה. אמרו לה השכנות: זו הגולגולת של אשתו הראשונה, שאינו שוכח אותה. הבעירה אשתו את התנור ושרפה את הגולגולת בתוכה. כשבא זקיננו של רבי פרידא וראה מה שארע, אמר דבר זה שארע לגולגולת הוא לקיום מה שהיה כתוב על הגולגולת 'זאת ועוד אחרת'.

במעשה מסופר שזקיננו של רבי פרידא מצא גולגולת שמושלכת בשערי ירושלים בביזיון, ונהג בה כראוי וקבר אותה באדמה, אך באופן פלאי הגולגולת היתה חוזרת ומבצבצת על פני האדמה. אלא שקשה להבין את המעשה כפשוטו. כיצד יתכן שרק הסבא של רבי פרידא ראה את אותה גולגולת שמבצבצת באופן פלאי? והרי אם היא אינה ניתנת לקבורה בקרקע רבים עברו שם וכבר ראו אותה לפניו, וכיצד יתכן שהוא ראה אותה לראשונה?!

בהמשך מסופר שהסבא של רבי פרידא, עטף את הגולגולת ושם אותה בארגז שלו, וגם דבר זה קשה להבנה. באותה תקופה היו מקפידים על דיני טומאה וטהרה. והגולגולת של המת שהיתה בארגז היתה מטמאת את כל מי שנגע בארגז. כיצד יתכן שרבי פרידא לא חשש שאשתו או מישהו אחר יגעו בלא דעת בארגז? ומסתבר שהארגז היה נמצא במקום שמור בבית, ואם כן הגולגולת היתה מטמאת את כל אשר בבית¹. כיצד יתכן שרבי פרידא לא חשש שהוא ואשתו ושאר בני ביתו וכל תכולת ביתו יהיו טמאים?!

מחמת קשיים אלו נראה שמדובר במעשה סמלי, שנועד לרמז על פתרון הקשיים שמצאנו בתנ"ך בענין קבורתו של המלך יהויקים, וכדלקמן.

קבורת חמור או כבוד מלכים

בספר ירמיהו (כב, יג-יט) מסופר שיהויקים המלך בנה לו ארמון פאר אך לא שילם לפועלים שבנו אותו: "הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו...". וכעונש על כך ניבא ירמיהו: "לכן פה אמר ד' אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות לא יספדו לו הוי אדון והוי הדה: קבורת חמור יקבר סחוב והשלף מהלאה לשערי ירושלים". בנבואה זו ניבא ירמיהו בדבר ד' שיהויקים יקבר 'קבורת חמור', ומהמתואר בהמשך אותה נבואה משמע שהכוונה ליחוסר קבורה אלא שחיבה והשלכה אל מחוץ לעיר.

אולם מאידך במקום אחר משמע שיהויקים נקבר. בספר מלכים (ב כד, ד-ו) מסכמים את תקופת יהויקים ובסוף הסיכום מסופר:

"...וגם דם הנקי אשר שפף וימלא את ירושלים דם נקי ולא אבה ד' לסלח: ונתר דברי יהויקים וכל אשר עשה הלא הם פתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: וישפב יהויקים עם אבותיו וימלך יהויכין בנו תחתיו:"

מפשטות הכתוב "וישפב יהויקים עם אבותיו" משמע לכאורה, שיהויקים נקבר יחד עם אבותיו. ודבר זה עומד בסתירה לכאורה לנבואת ירמיהו. קשה לומר שיהויקים שב בתשובה על חטאיו, ולכן התבטלה ממנו הגזירה שיקבר ב'קבורת חמור', משום שמהכתוב שם משמע שה' לא סלח לו. ואם כן מדוע התבטלה ממנו הגזירה הזו. קושי זה מתחדד לאור דברי חז"ל (בבא בתרא טו, א) שירמיהו כתב את ספר מלכים. כיצד יתכן שירמיהו תיאר בספר מלכים את קבורת יהויקים באופן שנראה מכובד, והרי הוא עצמו ניבא לו שיקבר 'קבורת חמור'?

המקרה הדומה של איזבל

ניתן לומר שירמיהו סמך על כך, שנתבונן במקרה דומה שהוא כתב בספר מלכים, ומתוך כך נדע כיצד לבאר את הסתירה, וכדלקמן.

בספר מלכים (א, כא) מסופר שהמלכה איזבל פעלה לכך שירצחו את נבות היזרעאלי והמלך אחאב יירש את כרמו. ומסופר שה' שלח את אליהו הנביא שינבא לאחאב, שהוא ואשתו איזבל יענשו על כך, ובכלל נבואת העונש נאמר: "וגם לאיזבל דבר ד' לאמר הפלבים יאכלו את איזבל בחל זרעאלי". ובהמשך (ב, ט) מסופר שאלישע הנביא שלח את אחד מתלמידיו למשוח את יהוא למלך על ישראל. ומסופר שהתלמיד בא ובדבר ד' משח את יהוא למלך והורה לו להכרית את בית אחאב, ובכלל הנבואה נאמר: "ויאָת איזבל יאכלו הפלבים בחלק זרעאל ואין קבר...". ולאחר מכן מסופר כיצד ארע הדבר לבסוף (שם):

ויבוא יהוא זרעאלה ואיזבל שמעה... ויאמר שמטוה וישמטוה ויז מדמה אל הקיר ואל הסוסים וידמסנה: ויבא ויאכל וישת ויאמר פקדו נא את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא: וילכו לקברה ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים: וישבו ויגידו לו ויאמר דבר ד' הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי לאמר בחלק זרעאל יאכלו הפלבים את בשר איזבל: והיתה נבלת איזבל פדמן על פני השדה בחלק זרעאל אשר לא יאמרו זאת איזבל:"

יהוא בא בשליחות נביאי ישראל לארמון של איזבל והורה להרוג אותה, ואף רמס אותה באופן מבוזה, אך לאחר מכן הוא עצמו הורה לקבור אותה כיוון שהיא בת מלך. צריך להבין מדוע הורה יהוא להפר את דברי אליהו, שהוא עצמו מספר ששמעם בעת שניבא: "והיתה נבלת איזבל פדמן על פני השדה". וכן את דברי התלמיד שמשח אותו וניבא לו: "ויאָת איזבל יאכלו הפלבים בחלק זרעאל ואין קבר...".

ניתן לומר שיהוא הבין שעונש זה של חוסר קבורה צריך להיות מידתי, ולכן הוא צריך להתחשב מצד אחר עם הצורך לנהוג כבוד במלכים ואפילו אם היו מלכים רשעים. והוא הניח שיש לקיים זמן מה את העונש של הביזיון שבחוסר הקבורה, ולאחר

מכן יש לקיים את הצורך לנהוג כבוד במלכים ולקבור את איזבל. וניתן להוסיף ולומר שהקב"ה הסכים עם סברה זו, ולכן נשארו מהגוייה שלה הגולגולת והרגלים וכפות הידיים, כדי שאפשר יהיה לקיים בהם את כבוד המלכים של הקבורה.

לאור זאת, נראה שכאשר מסופר לנו שהסבא של רבי פרידא מצא את הגולגולת של יהויקים בשערי ירושלים, אין הכוונה שהוא מצא גולגולת ממשית שמשום מה נעלמה מאות שנים מעיני אנשים אחרים. אלא הכוונה היא שהוא מצא את הסתירה שבין נבואת ירמיה על חוסר הקבורה של יהויקים, לבין התיאור המכובד של מותו בספר מלכים, והוא מצא גם פתרון לסתירה. לדעתו, ירמיה הניח שנבין מעצמנו שהמקרה של יהויקים דומה למקרה של איזבל. ומתחילה התקיימה ביהויקים נבואת ירמיה, ויהויקים נהרג בידי הבבלים ונסחב והושלך כמו חמור ולא נקבר, אך נותרה מיהויקים הגולגולת שלו שאותה קברו יחד עם קברי אבותיו. וכאשר המעשה מספר לנו שהסבא של רבי פרידא 'קבר' את הגולגולת, הוא מרמז לנו, שהוא הניח שהמקרה של יהויקים דומה למקרה של איזבל, ונותרה ממנו הגולגולת שאותה קברו עם אבותיו.

קבר את הגולגולת, וחזרה ובצבצה וכו'

בהמשך מסופר שהסבא של רבי פרידא קבר את הגולגולת וחזרה ובצבצה, קבר אותה וחזר ובצבצה. נראה שהמעשה מרמז שהוא לא היה שלם עם הפתרון שמצא. הוא שב והתבונן כמה פעמים בפתרון שמצא, והתלבט לגביו. הוא שב והתבונן וחשב שאין זה מוכרח שיהיה נהג כראוי כאשר הורה לקבור את איזבל. יהוא צדק אמנם שראוי לנהוג כבוד גם במלכים רשעים, אך לא כאשר הדבר נוגד נבואה מפורשת. ויתכן שכאשר יהוא נוכח לראות כיצד נבואת הנביאים על סופה של איזבל החלה להתקיים, הוא החליט לבטל את הציווי שלו לקבור אותה, ויתכן שלא קברו לבסוף את שיירי גופתה. וכמו כן התיאור העמום "וַיִּשְׁכַּב יְהוֹיָקִים עִם אֲבֹתָיו" אינו מתאר בהכרח קבורה עם אבותיו, אלא מיתה בלבד, וכפי שהוכיח אבן עזרא (דניאל א), שכן מצאנו שנאמר למשה (דברים לא, טז): "וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה שָׁכַב עִם אֲבֹתָיךָ...". וידוע שאבותיו של משה מתו ונקברו במצרים ואילו משה מת ונקבר בעבר הירדן. בשלב זה הסבא של רבי פרידא התלבט בין שני הפתרונות ופעמים נטה לפתרון אחד ופעמים נטה לפתרון השני, והמעשה מתאר זאת באופן סמלי בכך שהגולגולת היתה נקברת אך מבצבצת ויוצאת.

ואז החליט הסבא של רבי פרידא שמה שיש בתיאור העמום "וַיִּשְׁכַּב יְהוֹיָקִים עִם אֲבֹתָיו" הוא כבוד מלכים בלבד, הכתוב מתאר את מותו באופן מכובד אך מסתיר את העובדה שיתכן ויהויקים ואף הגולגולת שלו לא זכו לקבורה. והמעשה מתאר זאת בכך שהסבא של רבי פרידא עטף את הגולגולת בבדים יקרים וטמן אותה בארגו שלו. כפי שנאמר לעיל, באותה תקופה הקפידו על דיני הטהרה, ולא מסתבר שהוא שמר את הגולגולת בארגו והכשיל את בני ביתו בטומאת מת. כוונת הכתוב היא שהוא החליט שספר מלכים עוטף את יהויקים בכבוד מלכים, ומספר על מותו בצורה מכובדת מכיוון שכך צריך לנהוג במלכים. אך יתכן שהוא או גולגולתו לא נקברו עם אבותיו. אך בכך לא תמו עלילותיה של הגולגולת במעשה זה, וכדלקמן.

קבורת חמור או כליה בחום השמש

בספר ירמיהו קיימת סתירה נוספת כביכול בענין סופו של המלך יהויקים. בהמשך הספר מסופר שירמיהו שלח את ברוך בן נריה לקרוא נבואה מתוך מגילה באזני כל העם הבאים למקדש. ואחר כך ביקש המלך יהויקים שיקראו לפניו את המגילה, ובעת שקראו אותה לפניו הוא היה חותך ממנה חלקים חלקים והיה שורפה באש, עד ששרף את כולה. ולאחר מכן קיבל ירמיהו נבואה נוספת (ירמיהו לו, כט-ל):

"עַל יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה תֹּאמַר כֹּה אָמַר ד' אֵתָּה שָׂרְפֶתָ אֶת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת לְאֵמֹר מִדּוֹעַ כְּתַבְתָּ עָלַיָּה לֵאמֹר בֹּא יְבוֹא מֶלֶךְ בָּבֶל וְהִשְׁחִית אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִשְׁבִּית מִמֶּנָּה אֶדָם וּבְהֶמָּה: לְכֵן כֹּה אָמַר ד' עַל יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִהְיֶה לוֹ יוֹשֵׁב עַל פְּסַא דָּוָד וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מְשֻׁלֶּכֶת לְחָרֵב בַּיּוֹם וְלִקְרַח בְּלִילָה:"

בנבואה זו יש לכאורה סתירה ביחס לנבואה הקודמת על סופו של יהויקים. בנבואה הקודמת ניבאו לו שיקבר 'קבורת חמור', שמשמעותה הפשוטה הוא אכילה בידי כלבים, וכפי שאמרו חז"ל (ויקרא רבה יט, ו): "היכן היא 'קבורת חמור' לא במעי הכלב! ". וכך אכן ארע לאיזבל, שכבר סמוך למותה היא נטרפה בידי כלבים. ואילו כאן נאמר שנבלתו תהיה מוטלת בחוף זמן רב: "מְשֻׁלֶּכֶת לְחָרֵב בַּיּוֹם וְלִקְרַח בְּלִילָה".

סתירה זו מיישב המעשה באמצעות הספור שעל גולגולת יהויקים היה כתוב 'זאת ועוד אחרת'. כוונת המעשה היא לאמור בנבואת יחזקאל (לב, כז): "וְנִתְּהִי עֲוֹנֹתֶם עַל עֲצֻמוֹתַי", וכפי שהיא מתבארת בליקוטי מוהר"ן (קמא ד, ה): "ועונותיו של אדם הם על עצמותיו. כמו שכתוב (יחזקאל שם): 'וְנִתְּהִי עֲוֹנֹתֶם - חִקוּקָה - עַל עֲצֻמוֹתַי', וכל עבירה יש לה צירוף אותיות. וכשעבר איזה עבירה, אזי נחקק צירוף רע על עצמותיו".

העבירה של של יהויקים שהוא העביד את פועליו בלא לשלם להם את שכרם חקקה על גולגולתו עונש אחד של 'קבורת חמור' שמשמעותה היא 'חוסר קבורה'. ואמנם מדרך הטבע כאשר מצויים כלבים רעבים וחיות טרף סופו של מצב זה הוא טריפה מהירה בידי הכלבים, וכפי שארע לאיזבל. אך העבירה הנוספת של יהויקים שהוא שרף את מגילת הנבואה שניבא ירמיה חקקה על גולגולתו עונש נוסף של מצב הדומה לשריפה. והוא שגופתו לא תיטרף מייד בידי כלבים אלא קודם לכן תהא מושלכת זמן רב לפגעי חום השמש: "וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מְשֻׁלֶּכֶת לְחָרֵב בַּיּוֹם וְלִקְרַח בְּלִילָה".

דבר זה מרמז לנו המעשה כשהוא מספר על גולגולתו של יהויקים היה כתוב "זאת ועוד אחרת". והמעשה ממשיך ומפתח רעיון זה ומספר ש'אשתו' של הסבא של רבי פרידא 'שרפה' את הגולגולת. 'אשתו' של רבי פרידא מסמלת במעשה זה את 'חכמתו', וחכמתו הגיעה למסקנה שהנבואה שנבלתו של יהויקים "תִּהְיֶה מְשֻׁלֶּכֶת לְחָרֵב בַּיּוֹם וְלִקְרַח בְּלִילָה", אינה סותרת את הנבואה הקודמת על הסוף הצפוי ליהויקים, אלא עונש נוסף שנגזר על גופתו, וזהו עונש הנחשב ל'שריפה', והוא מקביל לחטאו של יהויקים ששרף את המגילה.

"זאת ועוד אחרת"

בסיכום המעשה ניתן לומר שהמעשה נועד לרמז, שדברי הנביאים מתקיימים גם עם לא מצאנו לכך עדות כתובה בתנ"ך. ואמנם פעמים שגם נבואה על עונש ניתן להמתיק או לבטל, וכפי שמצאנו שהגזירה על הכרתת בית אחאב נדחתה לימי בנו בעקבות התענית והעינויים שקיבל על עצמו (מלכים א כא, כז-כט):

"וַיְהִי כִשְׁמַע אַחָאב אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיֵּשֶׁם שֶׁק עַל בְּשָׂרוֹ וַיִּצְוֶם וַיִּשְׁכַּב בְּשֶׁק וַיְהִלֵּךְ אֹט: וַיְהִי דְבַר ד' אֶל אֱלֹהֵיו הַתְּשִׁבִי לְאֵמֹר: הֲרֵאִיתְּ כִי נִכְנַע אַחָאב מִלְּפָנַי יַעַן כִּי נִכְנַע מִפְּנֵי לֹא אָבִיא הָרָעָה בְּיָמָיו בְּיָמֵי בְנוֹ אָבִיא הָרָעָה עַל בֵּיתוֹ:"

וכן מצאנו שהגזירה שניבא ישעיהו על המלך חזקיהו התבטלה בעקבות תפילת חזקיה (מלכים ב כ, ה-ו):
 "שוב ואמרת אל חזקיהו נגיד עמי כה אמר ד' אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית ה': והספתי על ימך חמש עשרה שנה ומכף מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי:"

המעשה שמספר שהיה כתוב על גולגולת יהויקים "זאת ועוד אחרת", מרמז שעונש אחר שנגזר עליו הומתק. שהרי ירמיהו ניבא לו: "כה אמר ד' על יהויקים מלך יהודה לא יהיה לו יושב על כסא דוד". ואמנם בנו יהויכין לא ישב על כסא המלכות אלא כמה חודשים לקיום גזירה זו. אך הגזירה הומתקה, ולאחר זמן רב צאצא שלו זרְבָבֶל בן שְאֵלְתַיָאֵל מילא את תפקיד הנציג של "כסא דוד" בעת שיבת ציון.

ואמנם לא מצאנו שיהויקים שב בתשובה, אך מסתבר שמתייחסים אליו כמו למי ששב באופן חלקי, וגם תשובה חלקית הועילה לו. ודבר זה מרומז בדברי הסוגיה הנוספת במסכת סנהדרין (קד, א) שדנה מדוע לא מנו את יהויקים בין המלכים שאין להם חלק לעולם הבא, והיא מסבירה שדבר זה הוא משום שהיה כתוב על גולגולתו: "זאת ועוד אחרת". ומשמעות הדבר היא ששני עונשים בלבד היו חקוקים על גולגולתו והוא אכן נענש בהם. אך העונש השלישי הומתק, ומכאן שמתייחסים אליו כמו למי שעשה תשובה חלקית ויש לו חלק לעולם הבא. ואף שירמיהו ניבא נבואה דומה גם על יהויכין בנו של יהויקים, בסופו של דבר מצאנו שהיא התבטלה. ומכאן שיהויקים או יהויכין בנו שבו בתשובה במידה מסויימת. וכפי שכותב הרמב"ם בהלכות תשובה (ז, ו):

"גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר: 'שובה ישראל עד ה' א-להיך', ... ונאמר ביכניהו ברשעתו (ירמיהו כב, ל): 'פתבו את האיש הזה עירי גבר לא יצלח בימיו' (ירמיהו כב, כד): 'אם יהיה כְנִיָהוּ בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני וגו', וכיון ששב בגלותו נאמר בזרובבל בנו (חגי ב, כג): 'ביום ההוא נאם יְקֹנָק צְבָאוֹת אֶקְחֶךָ זְרָבָבֶל בן שְאֵלְתַיָאֵל עֶבְדִי נָאָם יְקֹנָק וְשִׁמְתִיךָ כְחוֹתֶם'."

¹ וראו רמב"ם הלכות טומאת מת ב,ח

² ולפי מסורת חז"ל (מועד קטן כו, א) מדובר היה במגילת איכה.

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וברור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ג)

Cali, Colombia

קאלי, קולומביה
טבת תשנ"ד

ריבוי מניינים לפי נוסח העדות השונות לענין "לא תתגודדו"

שאלה

קיים אצלנו ב"ה מנין קבוע לערבית. בבית הכנסת הספרדי יש שחרית בד"כ בשני וחמישי. ה"יארצייט" עושים גם שחרית בבית כנסת שלי - האשכנזי. ולא עלינו, כשיש אבלים עושים אצלם עוד מנינים. מהו גדר האיסור של "לא תתגודדו" לגבי מנינים - קבועים, לא קבועים נוספים, והאם זה שונה באיזה נוסח המנין השני. לא תמיד קל לקיים שני מנינים. (היה כבר מקרה של שתי משפחות אבלות באותו זמן).

תשובה

- א. אין בהנהגת מנהגים שונים של העדות כגון ספרדים ואשכנזים, משום לא תתגודדו, כל עוד כל ציבור ניכר בפני עצמו בבית-כנסת נפרד וכדומה¹. ואדרבא, כל ציבור חייב לנהוג כמנהג שלו².
- ב. אפילו בעיר שהיתה בה רק קהילה אחת, ואחר כך רצו אנשים מעדה מסוימת להיפרד ולהתפלל כמנהגם - מותרים לעשות כן, ואין בזה משום לא תתגודדו³.
- ג. אם אין מספיק יהודים בעיר כדי לפרנס שני מניינים, או אז יש להתחבר לציבור אחד, ובקביעת נוסח התפילה הולכים אחר הרוב⁴, אלא אם כן כבר היה מנהג קבוע בעיר או בבית-הכנסת⁵.

¹ עיין "חתם סופר" (שו"ע חו"מ סי' קפח בהשמטות) שכתב, ששתי קהילות בעיר אחת יש להן דין שני בתי-דין בעיר אחת, שאין בזה משום לא תתגודדו (יבמות יג ע"ב, וכרבא), וכך פסק מהר"ם שיי"ק (חו"מ סי' כד) ו"האלף לך שלמה" (או"ח סי' מה). ועיין בכל זה ב"ביע אומר" (אה"ע ח"ד סי' יג בסופו ובאו"ח ח"ו סי' י) וב"יחווה דעת" (ח"ד סי' לו), ואכמ"ל.

² משום לא תטוש תורת אמך, וזה נכון גם בנוסח התפילה, שאין לשנות מספרד לאשכנז וגם לא ההיפך, "מגן אברהם" (סי' סח) בשם הירושלמי והכוונות, ועיין שם ב"פרי מגדים". ועיין "חתם סופר" (או"ח סי' טו וטז) שכתב, ששני הנוסחים שווים בקדושתם ובסודם. ועיין מהר"ם שיי"ק (או"ח סי' מג) שכתב ותרץ ההשגות של ה"דברי חיים" על ה"חת"ס. וכך נפסק ב"אגרות משה" (או"ח ח"ב סי' כד), ודלא כמו שהעלה שם ב"ביע אומר" (או"ח ח"ו סי' י) בסופו.

³ "לבושי מרדכי" (תלתאה, או"ח סי' י), וכמו שכתבנו בהערה (2), שאין לאשכנזים לשנות להתפלל בנוסח ספרד, וממילא הדין שוה למה שכתב לספרדים לשנות להתפלל כאשכנזים. ועיין מהר"ם שיי"ק (חו"מ סי' כד) שכתב "כבר נתפשט הדבר בהרבה קהילות, כי האנשים שרוצים להתפלל בנוסח ספרד, עושים להם מנין בפני עצמם", וק"ו בנדון דידן.

⁴ שו"ת "חתם סופר" (חו"מ, בהשמטות, סי' קפח), שו"ת "ישא אישי" (סי' א, מובא ב"ביע אומר", שם).
⁵ "חתם סופר" הנ"ל, וכן משמע מעיקרי הד"ט (סי' ה אות כז), מובא ב"ביע אומר" הנ"ל וב"אגרות משה" (או"ח ח"ב סי' כא) שכתב, שכל עוד לא נתבטלה הקהילה הקודמת, שייך לומר שמנהג המקום עליו, אבל עיין עוד בדבריו באו"ח (ח"ד סוף סי' סה) שמסתפק לגבי קהילה יהודית בארגנטינה, שבה התקבצו מכל העולם, שמא כשיסודה, היה זה על דעת שאחרי כן הרוב יקבע, ועיין "האלף לך שלמה" (או"ח סי' מה) שמשמע, שאפילו כאשר היה מנהג, הרוב קובע, וצ"ע.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
 הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
 ראשי הכולל

גם אני מאשר:
 הרב שאול ישראלי

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בבאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

